

METODE SAZNANJA I TEORIJE ISTINE

LOGIKA
mini skripta

LOGIČKE METODE SAZNANJA I TEORIJE ISTINE

UVOD:

Etimologija riječi **metoda** - lat. *methodus* (način učenja ili napredovanja) grč. *methodos* - težiti za nečim, slijediti nešto, meta-(iza) + *hodos* (putovanje, put). Doslovni prijevod za riječ metoda bi bio međuhod. Definicija: **metoda** je logički postupak, uputa, put ili način kojim se nešto može postići ili dobiti ili kojim se do nečega može doći.

Metodologija je znanost o metodama koje se primjenjuju u znanstvenom istraživanju i pri izlaganju rezultata takvih istraživanja.

A) METODE FORMIRANJA I EKSPLICIRANJA POJMA

Zaključci se sastoje od sudova, a sudovi od pojmova. Bez valjano određenih i podijeljenih pojmova nema ni valjanih sudova i zaključaka. Zato je važno znati formirati pojmove i objašnjavati njihov opseg i sadržaj. Ekspliciranje¹ sadržaja i opsega pojmova vrši se pomoću *definicije i divizije*.

U formiranju i transformiranju pojmova važnu ulogu igraju metodički postupci kao što su: *analiza, sinteza, apstrakcija, generalizacija i specijalizacija*.

1. ANALIZA I SINTEZA

Analiza: *rastavljanje, rastav, raščlanjivanje, razlaganje cjeline na sastavne dijelove ili skupa na elemente, koji se zatim pojedinačno proučavaju, obrađuju, opisuju, odmjeravaju itd.*

Sinteza: *spajanje, spoj, sastavljanje, slaganje, povezivanje i sastavljanje cjeline iz dijelova ili skupa iz elemenata, gdje se proučavaju cjelina ili skup kao jedan objekt te veze između dijelova ili elemenata.*

Svako raščlanjivanje složenih cjelina na dijelove možemo nazvati **analizom** u širem smislu, a svako spajanje većeg broja predmeta, pojava ili procesa u jednu cjelinu možemo nazvati **sintezom** u širem smislu. **Analizom** u užem smislu nazivamo raščlanjivanje misaonih tvorevina na njihove elemente, a **sintezom** u užem smislu spajanje jednostavnih misaonih tvorevina u složene i složenih u još složenije.

Primjeri analitičkih metoda i disciplina: hemijska analiza (analitička hemija), matematička analiza (viša matematika), regresijska analiza (statistika), psihoanaliza (psihologija). Primjer sintetske metoda: hemijska sinteza (nastanak spojeva iz elemenata ili jednostavnijih spojeva) u laboratoriju.

Neki naši pojmovi nastaju analizom, neki sintezom, a neki kombinovanjem ovih metoda ili njihovim kombinovanjem s nekim drugim metodama. Isti pojam može nastati i analizom i sintezom.

2. APSTRAKCIJA, GENERALIZACIJA I SPECIJALIZACIJA

Postupak kojim se od niza predstava, ostavljajući po strani njihove specifične elemente i zadržavajući samo ono što im je zajedničko, uzdižemo do pojmova, naziva se **apstrakcija** ili *odlučivanje*.

Postupak kojim od jednog pojma dolazimo do drugog, općenitijeg, možemo nazvati **generalizacija** ili *uopćavanje*. Generalizaciji suprotan postupak neki nazivaju **determinacijom** ili *ograničenjem*, a neki **specijalizacijom** ili *uposebljenjem*.

Navedene metode su u spoznajnoj praksi tijesno povezane. Apstrakcija, na primjer, pretpostavlja analizu. Da bismo neke elemente predodžbi ostavili po strani, a neke zadržali, potrebno je da te predodžbe najprije raščlanimo na elemente. Od analize je bitno zavisna i generalizacija. Specijalizacija je vrsta sinteze. Ali, sinteza koju vršimo specijalizacijom pretpostavlja već izvršenu analizu i apstrakciju. Tako se sve ove metode u praksi znanstvenog rada i svakodnevnog mišljenja isprepliću i dopunjavaju.

3. DEFINICIJA

Pojmove označavamo i izražavamo pomoću riječi, i to vrlo često pomoću jedne jedine riječi. Kako ćemo znati kakav se sadržaj misli u nekom riječju označenom pojmu? Na koji ćemo način znati da razni ljudi istom riječju označavaju isti pojam? Odgovor na ovo pitanje daje nam učenje o definiciji.

Sud kojim se nedvosmisleno određuje sadržaj² jednog pojma naziva se **definicija**. Na primjer: *"Paralelogram je četverokut kojemu su nasuprotne stranice paralelne."*

¹ Eksplicirati - razjasniti, razjašnjavati, objasniti, objašnjavati, tumačiti, izlagati, prikazati; privesti kraju, završiti.

² Sadržaj pojma - skup bitnih oznaka pojma.

3.1. Elementi definicije

Našom definicijom određuje se sadržaj pojma "paralelogram". Pojam čiji se sadržaj definicijom određuje naziva se **definiendum**. "Paralelogram" je definiendum ove definicije. Pojam paralelograma određuje se u našoj definiciji pomoću složenog pojma "paralelostraničan četverokut".

Pojam pomoću kojeg se u nekoj definiciji određuje *definiendum* naziva se **definiens**. "Paralelostraničan četverokut" je, dakle, definiens naše definicije. Paralelogram i četverokut se nalaze u odnosu *vrste i roda*.

Četverokut je **genus proximum (najbliži rod)** za pojam paralelograma. Ono po čemu se jedan pojam razlikuje od drugih pojmova koji potpadaju pod isti najbliži rodni pojam naziva se **differentia specifica (vrsna razlika)**. Dakle, svaki se definiens može raščlaniti na *najbliži rod i vrsnu razliku*.

1. Pitanje: Je li predmet definicije stvar, pojam ili riječ?

Prema realističkom shvaćanju definicijom se određuje bit predmeta, prema konceptualističkom shvaćanju njom se određuje sadržaj pojma, a prema nominalističkom shvaćanju – značenje riječi. Po tome usmjerava li se definicija neposredno na predmet, pojam ili riječ možemo razlikovati realnu, konceptualnu i nominalnu definiciju, ili realni, konceptualni i nominalni oblik izražavanja definicije.

2. Pitanje: Moгу li definicije biti istinite i neistinite?

Budući da se definicijom određuje sadržaj pojma, a sadržaj pojma sam po sebi nije ni istinit ni neistinit, pa definicija ne može biti ni istinita ni neistinita. Drugi odgovaraju da definicija nije isto što i sadržaj pojma, nego sud kojim se određuje sadržaj pojma, a svaki sud mora biti istinit ili neistinit.

3.2. VRSTE DEFINICIJA

a) Verbalna i ostenzivna definicija

Neki logičari dijele sve definicije na *verbalne i ostenzivne*. Verbalna bi u ovom smislu bila svaka definicija koja je izražena samo riječima, a ostenzivna (pokazna) svaka definicija koja uključuje pokazivanje predmeta.

b) Esencijalna i genetička definicija

Neki logičari razlikuju esencijalne definicije od genetičkih. *Esencijalna* bi bila definicija kojom se određuje bit neke stvari, a *genetička* ona kojom se opisuje njen nastanak.

c) Eksplicitna i implicitna definicija

Vrlo često se provodi razlika između eksplicitne i implicitne definicije. *Eksplicitna definicija* bila bi ona kojom se eksplicitno određuje sadržaj pojma, a *implicitna definicija* sastojala bi se u tome da se sadržaj pojma razjasni upotrebom tog pojma u sudu ili u nizu sudova.

3.3. PRAVILA DEFINISANJA

Da bi bila valjana, definicija mora udovoljavati izvjesnim zahtjevima. Glavni zahtjev za definiciju već smo naveli. Ali ima i drugih. Ti se zahtjevi obično formuliraju u obliku pravila.

1. Adekvatnost definicije

Definicija koja nije ni preširoka ni preuska, tj. definicija čiji definiens ima isti opseg kao i definiendum, naziva se *adekvatnom*. Da bi bila valjana, definicija mora biti adekvatna. ("Čovjek je dvonožno biće" - def. nije valjana)

2. Akuratnost definicije

Valjana definicija mora biti *akuratna*, tj. ona treba sadržavati samo bitne oznake po kojima se sadržaj nekog pojma razlikuje od sadržaja drugih pojmova. Ovaj zahtjev izražava se također pravilom: *definicija ne smije biti preobilna*. ("Čovjek je biće koje misli, govori i kuha hranu", def. nije akuratna)

3. Cirkularnost definicije

Definicija se ne smije kretati u krugu, mora biti necirkularna. ("Umjetnost je djelatnost kojom se bave umjetnici", def. je cirkularna, dakle nija valjana)

4. Negativna definicija

Ako kažemo da je "Čovjek živo biće koje nije ni biljka ni životinja", time je pojam čovjeka razgraničen od drugih pojmova s kojima bi se mogao pobrkati, ali još uvijek ne znamo što je čovjek. Otuda pravilo: definicija ne smije biti negativna. Međutim, ovo pravilo nema apsolutno značenje.

5. Slikovitost definicije

Definicija se ne smije služiti slikama. ("Lav je kralj životinja", def. je slikovita, dakle nije valjana)

6. Jasnost definicije

Definicija je valjana samo ako su pojmovi od kojih se sastoji *definiens* jasniji nego što je *definiendum*. Odnosno, definicija treba biti jasna. ("Svjetlost je elektromagnetsko talasanje etera", - def. je nejasna)

7. Granica definisanja

Bilo bi idealno kad bismo sve pojmove mogli definirati po svim pravilima. Međutim, to često nije moguće. Najopćenitije pojmove (tzv.kategorije) ne možemo definirati jer nemaju viši rodni pojam (npr. *bitak, odnos, mjesto*). S druge strane, ne možemo definirati ni pojmove koji nemaju vrsnu razliku (npr. *žuto, crveno, slano*)

3.4. POMOĆNI POSTUPCI

U slučajevim kada ne možemo dati tačnu definciju nekog pojma služimo se raznim pomoćnim postupcima. Pomoćni postupci koji djelomično zamjenjuju definiciju su:

- a) **Opis ili deskripcija** je postupak u kojem nabrajajući oznake nekog pojma ne određujemo njihov međusobni odnos i rang.
- b) **Razlikovanje ili distinkcija** je postupak kojim se jedan pojma objašnjava tako da se uputi na neki srodan pojam i da se upozori na razliku među njima.

4. DIVIZIJA

Definicijom određujemo sadržaj pojma. Ali pored sadržaja svaki pojam ima i svoj opseg³. Opseg pojma određuje se **divizijom**. Dakle, logički postupak kojim se utvrđuje opseg nekog pojma naziva se **dioba ili divizija**.

4.1. Elementi divizije

Ako pažljivije pogledamo bilo koju diobu, vidjet ćemo da u njoj možemo razlikovati troje:

1. *pojam* čiji opseg divizijom utvrđujemo,
2. *stajalište ili princip* po kojem se divizija vrši i
3. *niže pojmove* koji ulaze u opseg pojma, a dobijemo ih dijeleći taj pojam po nekom principu.

Pojam čiji se opseg diobom utvrđuje naziva se **diobna cjelina ili totum divisionis**, princip po kojem se dioba vrši naziva se **osnova diobe ili fundamentum divisionis**, a pojmovi koji se diobom dobivaju nazivaju se **članovi diobe ili membra divisionis**.

4.2. Vrste divizije prema broju članova

Prema broju članova diobe možemo razlikovati *dvodiobu ili dihotomiju, trodiobu ili trihotomiju, četvorodiobu ili tetratomiju, petodiobu ili pentatomiju*, itd. Neke pojmove možemo podijeliti dihotomijski po jednom principu, trihotomijski po drugom, tetratomiji po trećem, itd. Ali svaki pojam bez razlike možemo dijeliti dihotomijski.

4.3. Paralelne divizije ili kodivizije

Diobe kojima se ista diobna cjelina dijeli po različitim principima tako da od nje dobivamo različite članove diobe zovu se *paralelne divizije ili kodivizije*.

4.4. Subdivizija

Dioba pojma koji je sam član neke diobe naziva se *poddiobom ili subdivizijom* u odnosu na tu prvu diobu. Subdivizijom dobiveni članovi diobe mogu se dalje dijeliti novom diobom, koja će u odnosu na onu početnu biti potpoddioba, subsubdivizija ili, jednostavnije, druga subdivizija.

4.5. Klasifikacija

Jedan složeni sistem u kojem je čitavo jedno područje ljudskog znanja sređeno pomoću niza divizija, subdivizija i paralelnih divizija naziva se *klasifikacija*.

4.6. ZAHTJEVI ZA DIVIZIJU

- Adekvatnost divizije

Divisio sit aequata! Jedan od osnovnih zahtjeva za valjanu diviziju je da bude adekvatna (ni preširoka, ni preuska).

- Jedinственost divizije

Divisio ne sit confusa! Dioba koja provedena po jednom principu i čiji se članovi međusobno isključuju, tj. nemaju ni djelomično zajednički opseg, naziva se jedinstvenom.

Jedan je od osnovnih zahtjeva valjane diobe je da bude jedinstvena, tj. da ne bude konfuzna.

³ Opseg pojma - skup nižih pojmova koje obuhvaća jedan viši pojam

- Postupnost divizije

*Divisio fiat in membra proxima!*⁴ Niz divizija kojima se pojam dijeli na svoje najbliže vrste, a ove na svoje neposredne vrste, pri čemu se ne preskaču pojedine divizije, naziva se postupnim, dok bi divizija u kojoj taj zahtjev ne bi bio udovoljen bila nepostupna. Jedna od osnovnih zahtjeva za valjanu diviziju je da bude postupna, tj. da se dioba vrši u najbliže članove.

B) METODE FORMIRANJA I EKSPLICIRANJA SUDOVA

UVOD

Najčešće primijenjene metode znanstvenog istraživanja, kao dijela opće znanstvene metode, su: *induktivna i deduktivna metoda, metoda analize i sinteze, metoda apstrakcije i konkretizacije, metoda generalizacije i specijalizacije.*

Postoji niz riječi latinskog porijekla kojima je glavni korijen *dukcija*, od kojih su neke isključivo medicinski izrazi: jednostavne abdukcija, adukcija, dedukcija, indukcija, introdukcija, kondukcija, produkcija, redukcija, reintrodukcija, reprodukcija, retrodukcija, itd., te složene deorsumdukcija, ekskiclodukcija, incikloduckija, sursumdukcija itd.

Indukcija - Lat. *Inductionem*- (uvođenje, uvod) *inducere*- (uvoditi, uvesti, voditi, uvjeriti), *in-* (u, unutra) + *ducere*- (voditi).

Dedukcija - Lat. *Deductionem*- (glag. imenica od *deducere*) *deducere*- (izvoditi, izvesti, odvoditi) *de-* (od, dolje, iz) + *ducere*- (voditi).

U logičkom načinu razmišljanja, **indukcija** je kretanje od premisa kao pojedinačnih pojmova do zaključka koji je opći pojam ili pravilo (doslovno "ulaženje u opće pravilo"). Suprotno tome, logička **dedukcija** je kretanje od premisa koje su općeniti pojmovi ili pravila prema zaključku koji je neki pojedinačni pojam (doslovno "izvođenje iz ili odlazak od općeg pravila").

1. INDUKTIVNA METODA

Prvi filozof koji je razmatrao i koristio **indukciju** bio je **Aristotel**. **Empirizam** je filozofski pravac u kojem se tvrdi da je stvarnost moguće spoznati samo iskustvom. Empirizam, dakle počiva na *iskustvu* (eksperimentu, opažanju, osjetu). Indukcija je pogodna metoda za eksperimentalna istraživanja, koja su česta u medicini i biomedicinskim znanostima.

Induktivna metoda je sistematska primjena induktivnog načina zaključivanja kojim se na temelju analize pojedinačnih činjenica dolazi do zaključka o općem sudu, tj. od zapažanja konkretnih pojedinačnih slučajeva dolazi se do općih zaključaka. Najpoznatije pomoćne metode indukcije su: *posmatranje, eksperiment, mjerenje, brojanje i statističke metode.*

1.1. VRSTE INDUKCIJE

Postoji više vrsta indukcije, a najpoznatije su:

a) **Potpuna indukcija** - iznosi zaključak na potpunom nabrojanju svih pojedinačnih slučajeva. U praksi se vrlo rijetko primjenjuje, a rezultat znači samo sistematiziranje znanja. Kod ove indukcije zaključak je potpuno istinit.

b) **Nepotpuna indukcija** stvara zaključke na temelju analize ograničenog broja pojedinačnih pojava koji su primjenjivi na ostale pojave iste vrste. Češće se upotrebljava u znanstvenom istraživanju nego potpuna indukcija. Razlikujemo *popularnu i znanstvenu indukciju.*

1.2. PROBLEMI INDUKCIJE:

- *poopćavanje zaključaka na osnovi ograničenog skupa istraženih objekata ili pojava ograničenog uzorka u odnosu na skup svih mogućih objekata ili pojava zanimljivih za istraživanje (tzv. populacija).*

- *pretpostavlja se da će se događaji u budućnosti odvijati na isti način kao u prošlosti.*

- *nejasno je koliko velik treba biti uzorak da bi se zaključak mogao poopćiti tj. primjeniti na objekte i pojave koje nisu bile u uzorku,*

- *nejasno je koliko raznih slučajeva (ponavljanja) i promjena uvjeta istraživanja treba ispitati za ispitivani uzorak da bi konačan zaključak bio istinit.*

Rješenje ovih problema indukcije je vrlo zahtjevno: potrebno je ispitati velik uzorak, i to za različite slučajeve. Najčešće se pod raznim uvjetima koriste **statističke metode obrade podataka.**

⁴ *Divisio fiat in membra proxima!* - Članovi diobe trebaju biti najbliži (u nizu).

2. DEDUKTIVNA METODA

Prvi filozof koji je raspravljao i primjenjivao **dedukciju** bio je **Platon**. **Racionalizam** je filozofski pravac koji tvrdi da je stvarnost moguće spoznati samo razumom. Racionalizam počiva na dedukciji. Dedukcija je pogodna metoda za teorijska istraživanja, koja nisu česta u biomedicinskim znanostima.

Deduktivna metoda je sistematska primjena deduktivnog načina zaključivanja u kojemu se iz općih sudova izvode posebni i/ili pojedinačni zaključci. Dedukcija uvijek pretpostavlja poznavanje *općih znanja* na temelju kojih se spoznaje ono posebno ili pojedinačno.

Najvažniji elementi deduktivne metode jesu postupci: **analize, sinteze, apstrakcije, generalizacije i specijalizacije**.

Deduktivna metoda u znanosti služi za:

- objašnjenje činjenica i zakona,
- za predviđanje budućih događaja,
- za otkrivanje novih činjenica i zakona,
- za dokazivanje postavljenih teza,
- za provjeravanje hipoteza i
- za znanstveno izlaganje.

Poseban oblik deduktivne metode je **aksiomska metoda** koja se temelji na spoznajama, činjenicama ili načelima (*aksiomi, postulati*) koji se ne mogu dokazati ili koji ne zahtijevaju dokazivanje jer su očevidni ili su izravno očiti. U suštini, dedukcija, kao metoda, vrijedi samo u okviru utemeljenosti na znanstvenim činjenicama.

2.1. PROBLEMI DEDUKCIJE

- pretpostavlja se da su opća pravila u dedukciji od kojih se svi zaključci izvode u potpunosti istinita, tako da nema mjesta za neizvjesnost.

- drugi problem dedukcije: istinitost zaključka jako zavisi o istinitosti premisa.

3. POVEZANOST DVIJE METODE

Indukcija i dedukcija imaju zajednički opći predmet: *to je spoznaja jedne pojave kao dijalektičkoga jedinstva općeg i posebnog*. Indukcijom i dedukcijom sazna se *veza, odnos, jedinstvo posebnog i općeg*, i tim svojim obilježjima one su izrazito *dijalektičke metode spoznaja*.

Indukcija je početni, a dedukcija završni proces u znanstvenim spoznajama, jer spoznaja počinje pojedinačnom spoznajom posebnog, a završava deduktivnom sistematskom spoznajom posebnog na temelju općeg.

C) TEORIJE ISTINE

Možemo razlikovati najmanje četiri teorije istine:

- a) TEORIJA KORESPONDENTNOSTI
- b) TEORIJA EVIDENTNOSTI
- c) TEORIJA KOHERENTNOSTI
- d) TEORIJA VERIFIKACIJE

A) TEORIJU KORESPONDENCIJE (ADEKVACIJE ILI KLASIČNA TEORIJA ISTINE)

Ovu teoriju je formulisao Aristotel stavom: „*Istina je reći o onom što jeste da jeste, a o onom što nije da nije. Neistina je reći o onom što jeste da nije, a o onom što nije da jeste.*”

Istu teoriju su zastupali: Toma Akvinski: "*Istina je slaganje mišljenja sa stvarnošću*" (Veritas est adequatio intellectus et rei), Parmenid: "*Misliti i biti jedno je i isto*" i Hegel: "*Ono što je umno, to je zbiljsko, a što je zbiljsko, to je umno*".

Osnovna obilježja teorije korepondencije su:

- *Ne govorimo o istinitosti pojmova, nego istinitosti sudova i zaključaka.*
- *Sud je istinit ako odgovara misli, a misao ako odgovara predmetu mišljenja.*
- *Ova teorija se slaže sa našom intuicijom o istini.*
- *Istinitost ili lažnost su uvjetovani odnosom prema stvarima i time da li su stvari tačno opisane.*

Na pitanje, **Šta znači odgovara?** nude se različiti odgovori, kao npr.:

- *misao je odraz stvarnosti*
- *između mišljenja i stvarnosti postoji strukturalna sličnost*
- *mišljenje i stvarnost se nalaze u odnosu znaka i označenog*

Nedostaci teorije korespondentnosti:

- Teorija korespondencije nam kaže šta je istina, ali nam ne daje *kriterij korespondentnosti*. Ne znamo kako da utvrdimo da li neka tvrdnja odgovara stvarnosti.

B) TEORIJA EVIDENTNOSTI

- Prema teoriji evidentnosti ili samoočiglednosti istinito je ono saznanje koje je praćeno našim osećanjem neposredne izvjesnosti ili očiglednosti.
- Aristotel, Dekart, Huserl, Rasel su smatrali da postoje neke očigledne istine - aksiomi.
- Aksiom je očigledan princip koji se ne dokazuje. Da bismo znali da je istinit dovoljno je da razumijemo značenje riječi kojima je izrečen.

Nedostaci teorije evidentnosti:

Osnovna slabost ove teorije je u tome što je evidentnost nešto *subjektivno*. Ono što je očigledno jednom čoveku, ne mora biti očigledno i drugom, naročito ako su različitih nivoa znanja ili ako pripadaju različitim jezičkim i kulturnim tradicijama.

C) TEORIJA KOHERENTNOSTI

- Nastoji da prevlada subjektivizam i psihologizam teorije evidentnosti.
- Istina se zasniva na objektivnoj neprotivrječnosti ili na imanentnoj logičkoj skladnosti sudova.
- Neko uvjerenje ili tvrdjenje je istinito ako se slaže sa ranije prihvaćenim tvrdnjama.
- Prema teoriji koherentnosti, iskazi su istiniti ako su međusobno usaglašeni ili neprotivrječni.
- Takođe, potrebno je da stavovi slijede jedan iz drugog.
- Ova teorija počiva na pretpostavci da je istina svojstvo cijelog sistema i da se može pripisati pojedinačnim stavovima, samo ako su oni koherentan dio cjeline.
- Teoretičari različito odgovaraju na pitanje da li koherentnost⁵ podrazumijeva više mogućih sistema istinitosti (npr. *alternativne geometrije*) ili jedan jedini apsolutni sistem istine.

Nedostaci teorije evidentnosti:

- Neprotivrječnost je potreban, ali ne i dovoljan uslov istinitosti.
- Moguće je da neki sistem iskaza bude neprotivrječan, ali da ipak ne bude istinit.
- Pored logičke korektnosti i dosljednosti u mišljenju, istinito saznanje zahtijeva i ispunjenost sadržinskih uslova, tzv. *materijalnih kriterija istinitosti*.

D) TEORIJA VERIFIKACIJE

- Predstavnici logičkog pozitivizma (*Rasel, Karnap, Rajhenbah*) istinitost saznanja provjeravaju pozivanjem na *iskustvo*.
- Iskaz mora biti neposredno ili posredno iskustveno proverljiv.
- Iskaz se posredno provjerava svođenjem na druge iskeze koje je moguće iskustveno provjeriti.
- U okviru pragmatizma (*Pers i Džejms*) iznose tezu: *istina je korisno vjerovanje*,
- Prema instrumentalizmu (*Džui*), *istina je efektivni rad ideje*.

Teškoće teorije verifikacije

- Empirijska provjerljivost i pragmatička uspješnost nisu dovoljni kriteriji istinitosti saznanja.
- I neistine mogu biti korisne, kao što i istine mogu biti privremeno neuspješne.

E) ZADOVOLJAVAJUĆA TEORIJA ISTINE

Trebalo bi da objedini formalne i sadržajne kriterije istinitosti.

- Formalni kriteriji:
 - *neprotivrječnost*,
 - *dosljednost*,
 - *dokazanost*,
 - *konciznost*,
 - *jednostavnost*
- Sadržajni kriteriji:
 - *odgovaranje saznanja predmetu*,
 - *očiglednost*,
 - *proverljivost ili opovrgljivost*,
 - *korisnost*.

⁵ Koherentno - koje se drži zajedno; skopčano, povezano, spojeno